

MAGYAR TÖRTÉNETI KUTATÁSOK A VATIKÁNBAN – ÁTTEKINTÉS

Kulcsszavak: *historiográfia; vatikáni kutatás; hungarikakutatás; Fraknói Vilmos; Fraknói Kutatócsoport*

A VATIKÁNI MAGYAR KUTATÁSOK HŐS- ÉS ARANYKORA

Bár a szisztematikus vatikáni anyaggyűjtés elképzelése eredetileg Batthyány Ignác erdélyi püspök nevéhez köthető, a barokk kori kezdeteket követően¹ a tervszerű vatikáni kutatások meghatározó alakja Fraknói Vilmos nagyváradi kanonok és szekszárdi apát volt, egyben 1879–1889 között a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) főtitkára, majd 1892-ig másodelnöke² (1. kép). Az *Archivio Segreto Vaticano* 1881. évi

* Prof. dr. TUSOR Péter (1967) egyetemi tanár (PPKE), tudományos tanácsadó (HUNREN Moravcsik Gyula Intézet), a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport alapítója és vezetője, Budapest, tusorpet33@gmail.com

** Dr. KANÁSZ Viktor (1991) tudományos munkatárs, Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, kutató, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Győr, kanaszviktor@gmail.com

- 1 A korszakról részletesen lásd TUSOR Péter: *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)*. Bp.–Róma, 2022 (Collectanea Vaticana Hungariae I/20). 15–19. A pápai archívumokban a 18. század folyamán a piarista Desericzky Ince József mellett a későbbi gyulafehérvári püspök, gróf Batthyány Ignác végezte, illetve végeztette a legkiterjedtebb anyaggyűjtést. JAKÓ Zsigmond: *Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező* = uő: *Társadalom, egyház, művelődés*. METEM, Bp., 1997 (METEM Könyvek 18). 359–382.
- 2 Életéről, tudományos munkásságáról lásd ÁLDÁSY Antal: *Fraknói Vilmos emlékezete*. Katholikus Szemle 39(1925). 449–460; BERZEVICZY Albert: *Fraknói Vilmos emlékezete (Felolvastatott az Akadémia 1927. május 8-án tartott ünnepi ülésén)*. Bp., 1927; CSORBA László: *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. HG és Társa, Bp., 1998. Fraknóiról és kortársairól legújabbban: *Fraknói Emlékkönyv. Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete*. Szerk. TUSOR Péter–KANÁSZ Viktor. Bp.–Róma, 2024 (Collectanea Vaticana Hungariae I/24 – a továbbiakban *Fraknói Emlékkönyv*). Lásd még NAGY Katalin: *Fraknói Vilmos kutatási kérelmei a Vatikáni Apostoli Levéltárban (1881–1885) = Magyarország és a római Szentszék III (Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák amicabilem dicatae)*. Szerk. TUSOR Péter–KANÁSZ Viktor. Bp.–Róma, 2022 (Collectanea Vaticana Hungariae I/21). 307–321.

megnyitásakor még csak 38 éves történész olyan neves tagokból álló csapatot toborzott maga mellé, mint Haynald Lajos bíboros, Ipolyi Arnold püspök, Fejérpataky László, Bunyitay Vince, Pór Antal, Óváry Lipót Décsényi-Schönherr Gyula, majd Áldásy Antal, Kollányi Ferenc, Lukcsics József, Veress Endre és mások. 1884–1891 között a *Monumenta Vaticana Hungariae* sorozatban díszes kivitelben és két osztályban összesen nyolc kötet jelent meg. Köztük olyan klasszikus forráskiadványok, mint a pápai tizedszedők számadásai,³ a római Szentlélek-társulat anyakönyve⁴ vagy éppen Antonio Burgio és Francesco Buonvisi nunciusok jelentései⁵ (2. kép).

A munkálatok 1894–1904 között intézeti keretben folytak tovább. A lelkes történészek Fraknóinak a Római Magyar Történeti Intézet (RMTI) céljaira a Porta Pia közelében épített villájából indultak nap mint nap a Vatikánba. A fondszerű iratkiadást egy új, kizárólag intézeti keretben megvalósítható projekt, a középkori Dunántúl nagy részét felölelő Veszprémi egyházmegye forrásainak közreadása váltotta fel. A különféle bulla-, breve- és kamarai regisztrumokból, szupplikációs sorozatokból kigyűjtött dokumentumok a *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*⁶ (1103–1526) négy vaskos fóliánsában jelentek meg 1896–1907 között, Hornig Károly veszprémi püspök (1912-től bíboros) anyagi támogatásával⁷ (3–4. kép).

ÖRÖKÖS NÉLKÜL. A FRAKNÓI-KORSZAK UTÁN

A Fraknói-féle magánintézet azonban 1904-re, különféle okok miatt, megszűnt működni, állami újraalapítására csupán 1913-ban került sor az MTA tudományos irányítása alatt. Az I. világháború, majd a trianoni trauma után az *Istituto Ungherese di Studi Storici* csupán 1924-ben, Fraknói halála évében kezdte meg működését.⁸ Az 1920-as években azonban nem ismétlődött meg a pozitívizmus és posztpozitívizmus korának sikertörténete. 1927-ben Klebelsberg Kunónak köszönhetően a Palazzo Falconieriben létrehozott Római Magyar Akadémia (RMA) kiváló központja lett az

3 FEJÉRPATAKY László: *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375.* Bp., 1887 (Monumenta Vaticana Hungariae I/1); FEDELES Tamás: *Pápai tizedek és adószedők a 14. századi Magyarországon. Fejérpataky László és a magyar Monumenta Vaticana = Fraknói Emlékkönyv.* 535–573.

4 BUNYITAY Vince: *Liber Confraternitatis Sancti Spiritus De Urbe. A római Szentlélek Társulat anyakönyve. 1446–1523.* Bp., 1889 (Monumenta Vaticana Hungariae I/5).

5 *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526.* Ed. Vilmos FRAKNÓI. Bp., 1884 (Monumenta Vaticana Hungariae II/1).

6 *A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis.* I–IV. Szerk. FRAKNÓI Vilmos–LUKCSICS József. Bp., 1896.

7 A korszakról részletesen lásd TUSOR: *i. m.* 19–44.

8 Uo. 58.

olasz–magyar kulturális, művészeti és diplomáciai kapcsolatoknak, a Fraknói-villában működő intézet ugyanakkor lényegében megszűnt, az épületet bérbe adták. Az RMTI örökségét és feladatait elvileg az RMA tudományos osztályának kellett volna betöltetnie. Ez azonban sem az 1920–1940-es években, sem az 1990-es rendszerváltozást követően nem sikerült. Meghatározóan azért, mert a Klebelsberg-féle, az 1920-as években kialakított, az olasz–magyar kapcsolatok elmélyítésére és kiszélesítésre kialakított koncepció lényegét tekintve más, mint az 1880–1890-es években a pozitivistáktól tudományos világképéhez kötődő vízió. Utóbbi nemcsak Fraknói és az RMTI sajátja volt, hanem ezen az alapon létesült és működik mindmáig folyamatosan és eredményesen többek között a római német és az osztrák történeti intézet is (5. kép).

Velük ellentétben a vatikáni magyar történeti kutatás Fraknói Vilmos halála után végig nélkülözni kényszerült az intézményi háttérrel: rendezett kutatási és kiadványi kereteket, stabilitást és kontinuitást. Annak ellenére történt így, hogy a magyar tudományosság, többek között az 1925/26-ban az RMTI falai között pár hetet töltő Szekfű Gyulának köszönhetően, felismerte e tudományos munka időközben kialakult – máig aktuális – nemzetstratégiai jelentőségét.⁹ A történelmi Magyarország utódállamai ugyanis megkezdték a Trianonban kialakult *status quo* történeti igazolásának munkáját e nemzetközileg leginkább frekvenciát értékes forrásanyag tendenciájával és ideologikus felhasználásával. Az akadémikusok alkotta, az 1940-es évekig működő Római Történeti Intézet Bizottsága és a Régi Akadémiai Levéltár dokumentumaiból világosan kiderül, hogy a Fraknói által nagyváradi kanonoki jövedelméből épített önálló székhelye elvesztése után a Palazzo Falconieriben, mint számára idegen közegben, az RMTI gyorsan elsorvadt, és nem játszott érdemleges szerepet a módszeres és feltáró vatikáni magyar kutatások terén.¹⁰

Az 1920–1930-as évektől kezdve meghatározóan az egyéni kezdeményezéseké lett a főszerep. E periódust Veress Endre,¹¹ Lukcsics József,¹² Galla Ferenc, Vanyó Tihamér, Meszlényi Antal, Géfin Gyula vagy 1990 után leginkább Tóth István György nevével lehet fémjelezni.¹³ Az RMA – ha egyáltalán – „befogadó intézményként” asszisztált ezekhez a vállalkozásokhoz, lévén eredete, szerepe, rendeltetése és főként jellege alapvetően más, mint a *par excellence* tudományos intézmény RMTI-é. Jóllehet mind az 1990-es, mind a 2000-es (és a 2010-es években is) akadtak figye-

9 Uo. 88–89.

10 Uo. 58–95; valamint alább a függelékben közölt két dokumentum.

11 KRUPPA Tamás: *Erdély Rómában. Veress Endre vatikáni kutatásai. Egy szabálytalan pályafutás buktatói és tanulságai = Fraknói Emlékkönyv.* 609–653.

12 NEMES GÁBOR: *Lukcsics József és az egyházmegye-történetírás aranykora = Fraknói Emlékkönyv.* 591–607.

13 TUSOR: *i. m.* 78–100.

lemre méltó kezdeményezések az RMA-n belül, intézményes, módszeres és főként folyamatos, kiküldetési ciklusokon átívelő vállalkozásról egyik esetben sem beszélhetünk. Kiváltképpen nem a szisztematikus, vatikáni magyar történeti alap kutatások vonatkozásában.

Mindazonáltal az RMA az elmúlt évtizedekben is hol többé – mint például Csorba László igazgatósága alatt –, hol kevésbé betöltötte azt kulturális, művészeti és diplomáciai kapcsolatokban, amiért alapítója, Klebelsberg Kunó életre hívta. Klebelsberg szellemisége valamelyes hatékonysággal tovább él az Örök Városban. Az is világossá vált viszont az ezredforduló környékén, hogy Fraknói Vilmos tudományos öröksége – emléke kegyes kultusza dacára – gazdátlan. A lehetőségek és kihívások ellenére nincs módszeres és szervezett formája az általa megkezdett, folytatható és folytatandó vatikáni forrásfeltárásnak. Az MTA kéziratárából előkerült dokumentumokból mindemellett kiderül, hogy Fraknói villáját 1913-ban azzal a kikötéssel adományozta a magyar államnak, hogy a tulajdonjogért cserébe köteles történeti intézetet fenntartani Rómában. Amennyiben kötelezettségének az állam nem tesz eleget, az ingatlant fele-fele arányban az MTA és a Szent István Társulat rendelkezésére kell bocsátania. (Lásd alább a *Függlelket* és két mellékletét.)

Az akadémiai kéziratári kutatások ezen eredményét egyfajta „*Caeterum censeo*”-ként fontos hangoztatni, lévén Magyarország jogállam, és az efféle magánjogi szerződéseknek nincsen elévülési ideje. Az ingatlan tulajdonjogi bejegyzése a magyar állam javára pedig kifejezetten az említett kitévelt tartalmazó szerződés alapján történt. E körülmény csupán egy a historiográfiai tapasztalatok közül, melyek számos más, közvetlenül is hasznosítható szemponttal szolgáltak. Az egyik ilyen szempont, hogy a Fraknói-féle kezdeti korszak a kutatási eredményeket közlő specifikus kiadványsorozat köré épült. A másik fontos tanulság, hogy Fraknói Vilmos idejében is mindvégig a levéltári kutatás és a már kész eredmények bemutatása zajlott Rómában. A feldolgozás és a publikálás Magyarországon történt. *Nota bene*, végig a *Monumenta Vaticana* köteteinek megjelenése idején Fraknói MTA-főtitkár és akadémiai másodelnök volt, számos olyan napi teendővel, amely Budapesthez kötötte.¹⁴ Ide kapcsolódik az utolsó fontos, stratégiai megfigyelés: a Fraknói-féle intézet 1904/1905-ben többek között azért volt kénytelen bezárni kapuit, mert itthonról elapadt kutatói utánpótlása.

14 HÓGYE Attila–CZIRÁKI Csongor: *Történetíró új szerepben. Az MTA-főtitkár Fraknói = Fraknói Emlékkönyv.* 133–154.

NAPJAINKBAN. A FRAKNÓI KUTATÓCSOPORT KÜLDETÉSE

A vatikáni alap kutatási eredményeknek szentelt magyar történeti könyvsorozat (újra) alapításához a historiográfiai tanulságok mellett az a gyakorlati felismerés adta meg a végső ösztönzést, hogy a különféle magyar kiadóknál és sorozatokban szétszórtan megjelenő kötetek gyakorlatilag láthatatlanok a római és így a nemzetközi tudományosság számára. Csakis egy specifikus *series* tud ezen változtatni, amely konstrukciójánál fogva biztosítja minden fontosabb vonatkozásában a nemzetközi recepciót – kétnyelvű címnegyed, a magyar főnyelvű köteteknél pedig rezümé helyett általában egyíves, angol nyelvű, kötet végi annotált tanulmány tartalmazza az adott kutatási részprojekt téziseit –, vált világossá az új évezred elejére. Tusor Péter kezdeményezésére és szervezésben mindezen előzmények után került sor 2002-ben Erdő Péter rektor támogatásával a *Collectanea Vaticana Hungariae* megalapítására a PPKE-n. A könyvszakmai háttérrel a Gondolat Kiadó biztosította, az indulást segítő szerkesztőbizottság tagjait többek között Török József (elnök), Solymosi László, Szovák Kornél (titkár), Rácz György, Fazekas István, Gárdonyi Máté alkották. Az anyagi háttérrel az újonnan kinevezett esztergomi érsek által biztosított, két részletben folyósított kétmillió forint, valamint 2012-ig Tusor Péter OTKA- és Bolyai-pályázatai biztosították. A *Collectanea Archivi Vaticani know how*-jára és dizájnára épülő sorozatot pozitívizmuskori elődjével ellentétben nemcsak forráskiadványok, hanem monográfiák, tanulmány- és konferenciakötetek, illetve a kutatást segítő inventáriumok alkotják (6. kép). Az elődökkel alkotott kontinuitás és így a legitimáció megteremtése érdekében kiemelten fontosnak számított az arra érdemes kéziratok munkák kiadása. Artner Edgár és Galla Ferenc művei¹⁵ mellett különösen jelentős Lukcsics József kamarai anyaggyűjtése. Már az új vatikáni historiográfiai kutatásokból vált bizonyossá utóbbi kézirat léte, így talált rá Koltai András piarista levéltáros. A két vaskos kötet publikálására kiterjedt csapatmunkában került sor Fedeles Tamás, Nemes Gábor és mások közreműködésével.¹⁶

Az MTA Lendület-programjának köszönhetően 2012-ben született meg a *Collectanea Vaticana Hungariae* köré szerveződő kutatói közösség intézeti embriója.

15 ARTNER Edgár: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak*. Közread. SZOVÁK Kornél–TÖRÖK József–TUSOR Péter. Bp.–Róma, 2004 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/1); GALLA Ferenc: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. Kiad. FAZEKAS István. Bp.–Róma, 2005 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/2).

16 *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. I–II. Feltárta, szerk., közread. †LUKCSICS József–TUSOR Péter–FEDELES Tamás. Bp.–Róma, 2014 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/9–10). A projekt fontosságát mutatja, hogy bemutatására Budapestre érkezett a vatikáni levéltár prefektusa.

Az intézményesülés megjelenítője a 2014-ben létrehozott honlap, mely nevében (*institutumfraknoi.hu*) hordozza a fő feladatot és küldetést: Fraknoi Vilmos örökségének legméltóbb ápolását, vagyis vatikáni kutatásainak modernizált folytatását.¹⁷ 2017-től e küldetést az MTA (2019-től ELKH, majd HUN-REN) támogatott kutatóhelyi programjában újjáalakult és kibővült kutatócsoport már a nevében is kifejezésre juttatja. A Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport a fentebb ismertetett évszázados tapasztalatokból okulva és azokat hasznosítva tud eredményesen működni. Lényegük, hogy a kutatás és a fontosabb eredmények bemutatásának helyszíne Róma, a feldolgozás hosszas munkája itthon, a hazai egyetemi és tudományos életbe integrálódva történik. Jelen esetben ez nemcsak a Pázmányon valósul meg, hanem a két főmunkatárs, Fedeles Tamás és Kruppa Tamás révén a Pécsi és a Szegedi Tudományegyetemen. E metódus korántsem jelenti a nemzetközi kooperáció másodlagosságát. A vatikáni levéltár erőterében különösen a német és osztrák intézetekkel (Alexander Koller, Andreas Gottsman), a Gregoriana és a Santa Croce pápai egyetemekkel (Roberto Regoli, Silvano Giordano, Johannes Grohe), valamint a viterbói egyetem pápaságtörténeti műhelyével (Gaetano Platania, Matteo Sanfilippo, Alessandro Boccolini) organikusan kifejlődött kapcsolatok eredményeit számos, Budapesten és Rómában megrendezett közös konferencia (2007, 2013, 2018, 2019, 2021, 2022, 2023), illetve tanulmánykötet (2008, 2014, 2018, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024) mutatja.¹⁸

A Fraknoi Kutatócsoport elkötelezett a tudományos *Open Access* iránt, amit jól mutat a honlapja is. Az oldalt igyekeznek mintaszerűen működtetni, és kereteiben egyéb egyháztörténeti kutatásaik mellett virtuálisan megjeleníti a római magyar történetkutató intézetet. A kiadványok, tudományos programok: hazai és nemzetközi konferenciák, *workshop*ok/kerekasztal-beszélgetések, egyetemi műhely-szemináriumok és -előadások, a kutatócsoporti tagok hazai és külföldi szereplései egyaránt rendszeres bemutatásra kerülnek rajta mind magyar, mind angol nyelven. Egyúttal bátran élnek a *social media* lehetőségeivel kutatási eredményeik inszeminációjára. Ugyanakkor a professzionalításra törekvés semmiféle monopoligényt nem jelent a római magyar tudományos jelenlét terén, más műhelyekkel is munkakapcsolatban áll a kutatócsoport,¹⁹ illetve minden jóakarató és megfelelő szakmai színvonalat képviselő kollégával kész az együttműködésre.

17 Lásd *Magyar történeti kutatások a Vatikánban a 20–21. század fordulóján. Beszélgetés Tusor Péterrel, az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport vezetőjével. Egyháztörténeti Szemle XX(2019). 3. sz. 118–128.*

18 A konferenciák beszámolóit: www.institutumfraknoi.hu, passim. Az itáliai kiadású, közös kötetek: <https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/kulfoldi>.

19 Erdélyi vonatkozásban ki kell emelni Hegyi Géza és W. Kovács András munkásságát, ennek ékes példája például az *Erdélyi Okmánytárban* fellelhető vatikáni forrásgyűjtemény. JAKÓ Zsigmond–HEGYI Géza–W. KOVÁCS András: *Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és*

Legvégül érdemes kiemelni, hogy a Fraknói Kutatócsoport római székhelyének rendezetlensége legfeljebb csak nehezíti, de érdemben nem gátolja az eredményes munkát a 21. század utazási és kommunikációs viszonyok közepette. Nagy segítséget jelent, és egy új szintet képvisel a szoros kooperáció az újonnan alakult Moravcsik Gyula Intézettel, aminek köszönhetően 2019-től állandó kutatási rezidens működik a vatikáni levéltárban, Nagy Katalin személyében. Saját intézményi bázis híján a Fraknói Kutatócsoport paradox módon még inkább jelen van a római tudományos életben, hiszen arra „kényszerül”, hogy fontosabb eredményeit olyan intézményekben mutassa be, illetve tartsa szakmai rendezvényeit, mint az *Università Pontificia Gregoriana*, az *Università Pontificia della Santa Croce*, a *Gianicolón* működő *Istituto Claretiano*, az *Istituto Storico Austriaco* és az Aventinuson található patinás *Istituto di Studi Romani*. Jelenleg a kutatócsoport tagjai ugyanúgy zárandokházakból, szállodákból járnak be a vatikáni levéltárba, mint 1894 előtt Fraknói és társai tették. Az apát-kanonok MTA-főtitkár római törzshelye a Colosseum-közel Hotel de Rome volt.²⁰

A munka jelentőségét és nemzetstratégiai fontosságát jól mutatja, hogy a Vatikáni Apostoli Levéltár kutatótermének szabadpolcos könyvtárában a *Collectanea Vaticana Hungariae* kötetei mellett ott sorakoznak a középkori Szlovákia vatikáni forrásait a Szlovák Tudományos Akadémia megbízásából a nagyszombati egyetem szervezésében közreadó *Monumenta Vaticana Slovaciae... res gestas Slovacas illustrantia* kötetei, Magyarország középkori történetének 1332–1524 közötti dokumentumai-val.

A feltáró, vatikáni magyar történeti alapkutatások jövőjét megnyugtatóan az MTA újbóli szerepvállalása biztosíthatná, mely nemcsak Fraknói Vilmos révén kapcsolódott a magyar történelem exkluzív forrásainak feltárásához, hanem II. osztályának keretein belül 1913–1948 között akadémikusi bizottság felügyelte a hazai történettudomány e ma is fontos részterületét. Olyan tudósok vállaltak benne szerepet, mint Berzeviczy Gergely, Gerevich Tibor, Csánki Dezső, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre és Moravcsik Gyula.²¹

más írásos emlékek Erdély történetéhez V. 1373–1389. MTA, Bp., 2021 (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kiadványai II. Forráskiadványok 60).

20 Lásd például NAGY: i. m. 316. 2. sz.

21 Vö. TUSOR: i. m. 189–190. 34. sz.

FÜGGELEK

A fentiekhez kapcsolódóan, itt is közzé tesszük Tusor Péter 2022-ben megfogalmazott gondolatait.²²

Furcsa firtora a sorsnak, hogy a Fraknoi-intézet tizenkét év eredményes működés után 1905–1906-ban, éppen a római történeti intézmények számának gyarapodásával egy időben szűnt meg létezni. A vatikáni magyar kutatásoknak a *Monumenta Vaticana*-val kezdődő két és fél évtizedes fénykora egy csapásra véget ért.

A sokasodó problémák ellenére elkerülhetetlennek talán mégsem mondható kudarc okai szerteágazóak. Elsősorban nem anyagi jellegű nehézségekről volt szó, hiszen Fraknoi az 1900-ban Ferenc József királytól adományul nyert Szent Jobb-i apátsága – általa rendbe tétetett – birtokainak bevételeiből 1902-ben a meglévő mellé egy új épület építtetésébe kezdett képzőművészek számára, amely 1904-ben nyitotta meg kapuit. Nagyobb súllyal esik latba, hogy az évek során az Intézet kapcsolata a hazai tudományos élettel meglazult, a megfelelő utánpótlás pedig akadozott. Lukscsicon és Veressen kívül a század elejére már nem nagyon akadt olyan fiatal, tehetséges, akár pap-, akár világi történész, aki hosszabb időre be kívánt, be tudott volna kapcsolódni az Intézet munkájába. Az ifjabb generáció hiányának róható fel, hogy rendszerezett kutatásai ellenére az intézménynek mégsem lehetett olyannyira feszes munkaterve, amilyent Fraknoi kezdetben szeretett volna.

Szembevető emellett, hogy az alapításkor megjelölt kedvezményezettek közül sem a Nemzeti Múzeum, sem az esztergomi, sem pedig a váradi egyházmegye nem élt a számára felajánlott lehetőséggel – noha a villa falai között több magyar püspök is megfordult – és a Szent István Társulat is csupán egy alkalommal használta ki azt. Az Intézet magánintézmény-jellegét az MTA odatelepített Forster-ösztöndíja, a Vatikáni Magyar Okirattár-Bizottság feltételelezhető és alkalmi támogatása, továbbá a veszprémi egyházmegye tevőleges közreműködése a kiadványsorozatban sem feledtethette.

Leginkább ez bizonyult végzetesnek, vagyis hogy az Intézet jogi értelemben tulajdonképpen nem létezett. Valójában „csupán” alapítója eltökéltsége, pragmatizmusa és áldozatkészsége hozta létre, majd tartotta fenn. Noha műve távolabbi jövője már a kezdetekkor foglalkoztatta, és egy alapítólevél-tervezet talán el is készült az 1890-es évek derekán, a vállalkozás létjogosultságát előbb tudományos tevékenységével kellett és lehetett bizonyítani. A jogi alapok hiánya azonban a 20. század elejére mind égetőbb problémának mutatkozott. Fraknoi – aki 1904-ben a külföldi vatikáni kutatók *doyen*jeként az összes tudományos intézet nevében köszönthette a pápai trónra

22 A kurzív részek újabb kiegészítések.

lépett X. Piust (1903–1914) – ekkor már előrehaladott kora és romló egészségi állapota miatt egyre kevesebbszer fordult meg a vatikáni levéltárban, könyvtárban. Mind kevésbé érezte magát alkalmasnak intézete fenntartására, illetőleg közvetlen vezetésére, és végleg haza kívánt térni.

„Áthatva a meggyőződéstől, hogy Róma tudományos és művészeti kincseinek, műemlékeinek és régiségeinek tanulmányozása azt az emelő és nemesítő hatást, amit a múltban gyakorolt, a jövőben is érvényesíteni fogja; egyszersmind vezérelve az óhajástól, hogy az Örök Városban tudományos és művészeti intézetekkel bíró nemzetek sorában a magyar ne hiányozzék...” kezdősorokkal tehát 1904 vége felé – előzetes egyeztetések nyomán – egy részletes alapítólevél-tervezetet vetett papírra. Intézetét, pontosabban immár történeti és művészeti intézeteit királyi védnökség, valamint miniszteri felügyelet alá kívánta helyezni. Ügyeik vitelére pedig az MTA, a Szent István Társulat tudományos osztálya, továbbá az országos képzőművészeti tanács elnökéből, a Kultuszminisztérium művészeti osztályának vezetőjéből és a Szent Jobb-i apátból (üresedés esetén a Központi Szeminárium rektorából) álló bizottság felállítását javasolta. Bár hangot adott reményének, hogy „ezen intézetek fönntartása és jövő fönnállásuk biztosítása tekintetében... idővel más tényezőknek is közreműködése mellett, azok az ország kultúrai érdekeivel és közjogi állásával összhangzó irányban tovább fejleszteni és kiegészíteni fognak...”, a szükséges anyagi alapokról különféle lekötések és alapítvány formájában megfelelően gondoskodott. (Tusor: i. m. 45–47.)

Fraknoi hosszas előkészítést, levelezést követően 1912. január 20-án – a Forster-ösztöndíj mellé – végül százezer koronát helyezett letétbe vagyonából a Szent István Társulatnál, további ötvenezret pedig az MTA-nál a „római levél- és könyvtárakban végzendő kutatások és tanulmányok elősegítésére”, illetve a „római levél és könyvtárakban felkutatott, Magyarországot érdeklő történeti emlékek vagy ezeket földolgozó történeti munkák közzétételére...”. Az alapítvány kapcsán az MTA rövidesen már olyan állami intézet létrehozására irányuló javaslatról hozott határozatot, amely „Magyarországnak Olaszországgal és különösen a Szentszékkal való sok százados kapcsolata által nagyérdekű kutatási és tudományos eredményekre nyújt biztos kilátást”. A tudós testület elnökének, Berzeviczy Albertnek előterjesztésére gróf Zichy János kultuszminiszter az 1913. évi költségvetésben 20 000 koronát irányzott elő a Római Magyar Történeti Intézet (*Istituto Ungherese di Studi Storici*) állami létesítésére, működtetésére, illetve további ösztöndíjas helyekre.

A miniszteri döntést követően, korábbi ígéretét beváltva, római telkét, villáját és annak berendezését Fraknoi a magyar államnak ajánlotta fel. Adományozó levele 1913. január 22-én kelt, ennek alapján készítették el az ajándékozási szerződést, [50] amely híven követte a levélben foglaltakat. Példának okáért a harmadik pontban is, amely az adományozás tényének rögzítését követően a történész előrelátó óvatossá-

gáról árulkodva egy fontos biztonsági garanciát tartalmaz. Fraknoi, tudniillik, arra az eshetőségre, ha a magyar állam netalántán lemondana egy *magyar történeti intézet* fenntartásáról az Örök Városban, úgy rendelkezett, hogy a mindenkor törvényes magyar kormány a villát – vagy eladása esetén annak vételárát – köteles fele-fele arányban az MTA és a Szent István Társulat birtokába adni! Az adományozó püspök kevés kikötése közé tartozott még, hogy a házában található Pázmány-portrét megtartja magának, továbbá, hogy a nyolc éve hűségesen szolgáló (és majd a világháború viszontagságai között az épületet berendezésével épségben megőrző) olasz szolgát hagyják meg állásában. (Tusor: *i. m.* 49–50.)

Az 1913. márc. 3-án kelt ajándékozási szerződés vonatkozó passzusa:

„Az ajándékozó püspök megengedi, hogy az 1. pontban körülírt ingatlanra vonatkozólag a korlátlan és kizárólagos tulajdonjog a magyar állam által kijelentett elfogadás alapján ennek nevére teljes és végleges hatályossággal nyilvánkönyvileg átírható legyen. Megengedi továbbá az ajándékozó azt is, hogy a magyar állam az ajándéku kapott telket, házat és azoknak összes berendezési tárgyait bármikor és egyedül a saját független megítélése és elhatározása szerint eladhassa, elidegeníthesse, elcserélhesse, szóval bármily módon az ingatlant és tartozékait értékesíthesse és aztán ebből az értékesítésből befolyandó összeget fordíthassa a Rómában létesítendő Magyar Történeti Intézet céljaira. Csakis azt köti ki az ajándékozó, mit a megajándékozott magyar állam kötelezőleg elfogad, hogy abban az esetben, ha a magyar állam valamikor ennek a Magyar Történeti Intézetnek Rómában leendő fenntartásáról lemondana, úgy az ingatlan és berendezése, illetőleg az időközben netán eladott teleknek, háznak és berendezési tárgyaknak a befolyt értéke egyenlő fele-fele részben a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Társulat között lesz megosztandó”. (Tusor: *i. m.* 142.)

A hosszas vajúdás után létrejött régi-új intézmény szervezeti szabályzatát a kezdeményezésben tevőleges szerepet vállaló MTA készítette el. Eszerint „az intézet befogadja, irányítja és támogatja a történelem, archeológia, művészettörténet, klasszika-filológia és irodalomtörténet magyar munkásait, akik Róma és esetleg Itália más részeinek könyv- és levéltáraiban, művészeti és tudományos gyűjteményeiben, úgyszintén a régiségekre és műemlékekre vonatkozólag kutatásokat vagy tanulmányokat végeznek. Az intézet e munkásság eredményeinek közzétételéről a körülményekhez képest gondoskodik”. Az alapító szándékaival összhangban tehát kimondottan tudományos rendeltetésűvé tett intézmény a m. kir. kultuszminiszter irányítása alá került, aki jogkörét az MTA-n belül felállított „Római Történeti Bizottság”, avagy a „Római Magyar Történeti Intézet Bizottsága” révén gyakorolta. Az Örök Városba küldendő igazgató és titkár, valamint az állami ösztöndíjasok személyéről például e testület előterjesztésére döntött. (Tusor: *i. m.* 50.)

Az államilag 1913-ban Fraknoi Vilmos közreműködésével újraalapított és az MTA irányítása alá rendelt Római Magyar Történeti Intézet eme küldetésnyilatkozatával el-lentétben a Római Magyar Akadémia eredeti, klebelsbergi rendeltetése így hangzott:

„A tagul felvett magyar tudósok, művészek s ily pályára készülő ifjak olaszországi tudományos kutatásainak, szaktanulmányainak, általános művelődésének, olasz nyelvismeretének és az olasz szakkörökkel való összeköttetéseinek céltudatos elő-mozdítása; kutatás céljából, vagy az olasz–magyar kulturális kapcsolatok mélyítésére irányuló céllal Rómába jövő magyar tudósok és művészek vendégül fogadása; az olasz–magyar kulturális kapcsolatok ápolása és elmélyítése társadalmi érintkezések, előadások, tanfolyamok, kiállítások, hangversenyek, kiadványok stb. által; felvilágosító és közvetítő működés a magyar és olasz kulturális intézmények és testületek, vala-mint a tudományos és művészi pályán működő személyek érintkezései tekintetében.” (Tusor: i. m. 59–60.)

Ebben minden megtalálható, kivéve a Fraknoi Vilmos örökségét: a Vatikánban végzett módszeres magyar történeti kutatásokat és Hungarica-feltárást.

DOKUMENTUMOK

I. A Római Magyar Történeti Intézet (RMTI) költségvetési önállóságának meg-szüntetése (Tusor: i. m. 154–155.)

Budapest, 1928. november 29.

gróf Klebelsberg Kuno Berzeviczy Alberthez, az MTA elnökéhez

(MTAKK K 1224/181–182 – gépelt; másolat, illetve eredeti, utóbbi s.k. aláírással)

Másolat 47526/1928/IV. szám

Folyó évi június hó 14-én 984. sz. alatt kelt nagybecsű iratára van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy az 1928/29. évre szóló állami költség-vetésben a Római Magyar Történeti Intézet költségei a „Tudományos és diákjóléti célok támogatása” címnél a 3. rovaton a római Collegium Hungaricum fenntartására szánt javadalomban bennfoglaltatnak és így nincs módomban a Történeti Intézet költségvetését külön tárgyalni A római Collegium Hungaricum 1928/29. évre szóló költségvetését egyidejűleg megállapítottam és azt szíves tudomásul Nagyméltosá-godnak is van szerencsém megküldeni. A Történeti Intézet részére készített költség-vetési előirányzat tervezetében foglaltakat a rendelkezésre álló fedezet mérvéhez ké-pest természetesen a legmesszebbmenőleg figyelembe óhajtottam venni. Budapest, 1928. évi november hó 29.

Gr. Klebelsberg Kuno s.k.

Nagyméltóságú Berzeviczy Albert b. t. t. úrnak, a MTA elnökének, Budapest

II. Az RMTI A Római Magyar Akadémia (RMA) osztályává válik. AZ MTA fenntartja a Fraknoi-villához fűződő jogait (TUSOR: *i. m.* 155–156.)

Budapest, 1930. január 22.

Megállapodás a Történeti Intézet átköltözéséről a Falconieri-palotába
(MTAKK K 1224/233 – másolat)

Egyezség

a Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsa és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem között a Római Magyar Történeti Intézetnek a Palazzo Falconieri helyiségeiben történt elhelyezése alkalmából.

I. A Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsa tudomásul veszi, hogy az 1929. évtől fogva a Római Magyar Történeti Intézet mint a Római Magyar Intézet (Collegium Hungaricum) egyik osztálya (Sezione Storica Fraknoi della R. Accademia Ungherese di Roma) a Falconieri palotában helyeztetett el.

II. Az Intézetet a Római Magyar Intézet kurátora vezeti. Személyi változás esetén a jövőben a Magyar Tudományos Akadémia a Római Magyar Intézet erre alkalmas tisztviseelőjét kéri fel, hogy a Fraknoi-féle Történeti Osztályának igazgatói tennivalóit végezze.

III. A Gyűjteményegyetem Tanácsa a Római Magyar Intézet egyik titkárának jelölése előtt a jelölendő személyére vonatkozólag kikéri a Magyar Tudományos Akadémia Római Magyar Történeti Intézeti Bizottságának véleményét.

IV. A Fraknoi-villa bérjövödelme, vagy az ingatlan eladása esetén az eladási ár felett a Fraknoi-alapítvány értelmében a Magyar Tudományos Akadémia fentebb- említett Bizottsága rendelkezik.

Ehhez a megállapodáshoz hozzájárulnak:

Budapesten, 1930. évi január hó 22-én a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében

Dr. Berzeviczy Albert s.k. elnök P.H.

az Országos Magyar Gyűjteményegyetem képviselőjében:

Dr. Végh Gyula s.k. ügyvezető alelnök P.H.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől. 440-05 szám/5-1930 P.H.

„Jóváhagyom” Budapest, 1930. évi március hó 21-n. A miniszter rendeletéből:

Dr. Magyary Zoltán s.k. miniszteri tanácsos P.H.

FORRÁSOK

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár (MTA KIKK)

K 1591 – MTA Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának jegyzőkönyvei, 1913–1939

K 1224 – MTA Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának iratai, 1902–1948

K 1225 – MTA Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának számlái és kimutásai, 1914–1923

HUNGARIAN HISTORICAL RESEARCH IN THE VATICAN – AN OVERVIEW

Keywords: *historiography; Vatican research; Hungarica research; Vilmos Fraknói; Fraknói Research Group*

The year 2024 is the 100th anniversary of the death of Vilmos Fraknói (1843–1924). Fraknói was the main organiser of the Hungarian historical research in the Vatican after the gradual opening of the collections of the Holy See from 1881. He launched the *Monumenta Vaticana Hungariae*, and in the 1890s he founded the Institute of Hungarian History in Rome as a private institution from the proceeds of his ecclesiastical benefices. The present paper outlines this epoch and the difficulties of the subsequent period of Hungarian research in the Vatican, and finally describes the mission, the work of the research group named after Fraknói, and the main directions of its research in Vatican and in church history.

CERCETĂRI ISTORICE MAGHIARE LA VATICAN – PREZENTARE GENERALĂ

Cuvinte-cheie: *istoriografie; cercetări în Vatican; cercetări hungarica; Vilmos Fraknói; Fraknói Grup de Cercetare*

Anul 2024 marchează centenarul morții lui Vilmos Fraknói (1843–1924). Fraknói a fost principalul organizator al cercetării istorice maghiare la Vatican de după deschiderea treptată a colecțiilor Sfântului Scaun din 1881. A lansat *Monumenta Vaticana Hungariae*, iar în anii 1890 a înființat Institutul de Istorie Maghiară la Roma ca o instituție privată din veniturile beneficiilor sale ecleziastice. Lucrarea de față conturează această epocă și dificultățile perioadei ulterioare a cercetării maghiare la Vatican, iar la final descrie misiunea și activitatea grupului de cercetare care poartă numele lui Fraknói, precum și principalele direcții ale cercetării sale în domeniul istoriei Vaticanului și al istoriei bisericii.

KÉPJEGYZÉK / LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. Fraknói Vilmos, az MTA pap-főtitkára. (A felvétel valamikor 1880–1883 között készült.) MTA KIKK Ms. 507523.
Vilmos Fraknói, priest-secretary general of the Hungarian Academy of Sciences, between 1880–1883
Vilmos Fraknói, preot-secretar general al Academiei Maghiare de Studii, între 1880–1883
2. A Római Magyar Történelmi Intézet és alapítója, Fraknói Vilmos. Xantus Géza festménye. Tusor: *i. m.*
The Hungarian Historical Institute in Rome and its founder, Vilmos Fraknói. Painting by Géza Xantus.
Institutul de Istorie Maghiară din Roma și fondatorul lui, Vilmos Fraknói. Pictură de Géza Xantus.
3. A Római Magyar Történelmi Intézet. Korabeli felvétel. Vasárnapi Ujság XL(1897). 34. sz. 557.
The Hungarian Historical Institute in Rome. Contemporary photograph.
Institutul de Istorie Maghiară din Roma. Fotografie contemporană.
4. A Római Magyar Történelmi Intézet. Gróf Vay Péter vázlata után rajzolta Hány Gyula. Vasárnapi Ujság XL(1897) 34. sz. 557.
The Hungarian Historical Institute in Rome. Drawn by Gyula Hány after a sketch by Count Péter Vay.
5. A Vatikáni Apostoli Levéltár kutatóterme a 20. század első évtizedeiben. Pesti Hírlap Vasárnapja LV(1933). 13. sz. 35.
The research room of the Vatican Apostolic Archives in the first decades of the 20th century.
Sala de cercetare a Arhivei Apostolice din Vatican in primul deceniu al secolului al XX-lea.
6. A *Collectanea Vaticana Hungariae* I. sorozatának egyik legújabb kötete: Giulio MERLANI: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria*. Bp.–Roma, 2023 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/22).
One of the latest volumes of the I. Series of the *Collectanea Vaticana Hungariae*: Giulio MERLANI: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria*. Bp.–Roma, 2023 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/22).
Unul dintre ultimele volume ale seriei I. al colecției *Collectanea Vaticana Hungariae*: Giulio MERLANI: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria*. Bp.–Roma, 2023 (*Collectanea Vaticana Hungariae* I/22).

TUSOR PÉTER-KANÁSZ VIKTOR

1. Fraknói Vilmos, az MTA pap-főtitkára

2. A Római Magyar Történeti Intézet és alapítója, Fraknói Vilmos

3. *A Római Magyar Történelmi Intézet (korabeli felvétel)*

4. *A Római Magyar Történelmi Intézet (Háry Gyula rajza)*

5. *A Vatikáni Apostoli Levéltár kutatóterme a 20. század első évtizedeiben*

6. *A Collectanea Vaticana Hungariae I. sorozatának egyik legújabb kötete*